

פרק יג

מימון טיפולי פוריות ע"י המדינה

מדינת ישראל היא המדינה המובילה בעולם במספר מחזורי הפריה חוץ גופית לכל מיליון איש. נתון זה נובע, בין השאר, ממדיניות המימון הנדיבה של המדינה בטיפולי פוריות, ובראשם הפריה חוץ גופית.¹ אתוס הפיריון במדינת ישראל הפך להיות 'זכות להורות', המתפרשת לא רק כדבר שהמדינה אינה רשאית להגביל, אלא כדבר שעל המדינה לספק באופן חיובי. זכות זו הוכרה בבית המשפט כזכות יסוד הנובעת מהאנושיות שלנו, וחשובה לכבוד האדם ומימושו העצמי.² זכות זו הוכרה והתקבעה בתודעה הציבורית, כתוצאה ממספר גורמים: תרבות יהודית הרואה בכך מצווה, טראומת השואה, המאבק על הדמוגרפיה של המדינה וצרכים ביטחוניים.³

מכיוון שטיפולי הפוריות יקרים, מימנם ע"י המדינה משפיע באופן ישיר על נכונות ויכולת השימוש בהם. זה בתורו משפיע על הדמוגרפיה במדינת ישראל, של יהודים ושל מי שאינם יהודים.

התערבות זו של המדינה, והשימוש במשאבים ציבוריים לטובת טיפולי פיריון, מעלים סוגיות עליהן צריך לתת את הדעת. השאלה הראשונה והעקרונית היא,

1. ראה: טליה אלדר גבע, אתי סממה וליאת לרנר גבע, 'טיפולי הפריה חוץ גופית בישראל: מדיניות המימון הציבורי והשלכותיה', הרפואה, 157 [11] (נובמבר 2018), עמ' 731-736.
2. במדינת ישראל מקובל לראות את 'הזכות להורות' כנובעת מהזכות לפרטיות המעוגנת בסעי' 7 לחוק יסוד 'כבוד האדם וחירותו', כפי שכתב השופט ברק (בג"ץ 03/7052 עדאלה נ' שר הפנים, פס' 32 לפסק הדין של השופט ברק), או לראות בה זכות עצמאית, כפי שכתבה השופטת דפנה ברק-ארז ('על סימטריה וניטרליות: בעקבות פרשת נחמני', עיוני משפט כ [תשנ"ו], עמ' 179-219).
3. מקורות לנימוקים אלו מופיעים במאמרו של פרופ' צבי טריגר, 'על הרגולציה של שירותי הפיריון בישראל', מסדירים רגולציה: משפט ומדיניות, עמ' 269-309.

האם מנקודת מבטה של תורה, עידוד ילודה הוא תחום שהמדינה נדרשת, ואולי אף חייבת, להתערב ולהשקיע בו משאבים ציבוריים? שנית, גם אם התשובה לשאלה הראשונה חיובית, לאור העובדה שתקציב המדינה מוגבל וכל הפנייה של תקציבים לתחום זה תבוא על חשבון דברים אחרים בסל הבריאות, עלינו לשאול מהם הקריטריונים לקביעת זכאות למימון טיפולים.

כדי לענות על שאלות אלו נסקור בחלק הראשון את הנתונים העובדתיים הנוגעים למצב הילודה בחברה היהודית בישראל ואת הנתונים הנוגעים לטיפול פריון. בחלק השני נעסוק בשאלה העקרונית האם ראוי שהמדינה תתערב ותממן טיפולי פריון. לאור הנתונים העובדתיים שיוצגו בפרק הראשון, ולאור הבירורים ההלכתיים שיובאו בפרק השני, נדון בחלק השלישי למי, ועד כמה, ראוי שהמדינה תממן טיפולי פריון.

א. נתוני הילודה וההפריה החוץ גופית בישראל

1. נתוני הפריון בקרב יהודים במדינת ישראל

החברה הישראלית-יהודית הינה חברה פורייה בכל הנוגע לילודה. ע"פ נתוני הלמ"ס, ממוצע הפריון לאישה, בשקלול של כלל האוכלוסיות במדינת ישראל עמד בשנת 2020 על 2.9 בעוד שהממוצע לאישה יהודייה עמד על 3.0 ילדים.⁴ לשם השוואה, ממוצע הפריון במדינות ה-OECD בשנה זו עמד על 1.59 ילדים לאישה.⁵ ההבדל איננו רק בכמות הילדים, אלא גם במגמה.⁶ הבדל המגמה בא לידי ביטוי

4. ראו: https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2022/2.shnatonpopulation.st02_41.pdf. בשנת 2021 הייתה עלייה, והממוצע עמד על 3.13 ילדים לאישה יהודייה. ראה גם לעיל בפרק המבוא: 'ובגויים לא יחשב', וכן בתחילת פרק ב.

5. <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm>.

6. במדינות ה-OECD הירידה היא קבועה ומתמשכת כבר 50 שנה. בשנת 1970 עמד הממוצע במדינות אלו על 2.84, ועתה עומד הממוצע על 1.59 ילדים בממוצע לאישה. ויירב וחוקרים נוספים מסבירים שירידה זו בפריון במדינות המפותחות נובעת מתהליך המכונה "המפנה הדמוגרפי השני", שמורכב ממספר גורמים - ירידה בתמותה, עליה בהכנסות, עלייה בהוצאות הנדרשות לגידול ילדים, התפתחותם של אמצעי מניעה יעילים, התפתחות מבנים משפחתיים חדשים, גישות חדשות בנוגע לתפקידי הנשים ושינוי הערכים המשפחתיים.

לא רק בפער שבין מדינת ישראל למדינות ה-OECD, אלא גם בין האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל לאוכלוסייה הלא יהודית בתוכה.⁷

פרופ' אלכס וינרב ואחרים⁸ מצביעים על כך שב-20 השנים האחרונות, העלייה בממוצע הפרייון של החברה היהודית בישראל מגיעה ברובה מהחברה החילונית, כולל נשים משכילות, וזאת למרות שלא מעט נשים מתחילות כיום ללדת בגיל יותר מאוחר, ועובדות במשרה מלאה. נתונים אלו חריגים ביחס למתרחש בשאר העולם. וינרב⁹ מנסה להסביר את התופעה, אך מסקנתו היא:

למרות ההשערות, הגורמים לפרייון הגבוה בישראל הם עדיין בגדר תעלומה עבורנו. אך דבר אחד ברור: הפרייון בישראל - וייתכן שגם הגישה למשפחה בכללותה - יוצא דופן בעולם המפותח.¹⁰

2. עלויות הטיפולים ומימוןם על פי חוק

ישנם סוגים שונים של טיפולי פוריות המותאמים לבעיות שונות. עלות הטיפול משתנה מטיפול למשנהו, וככל שטיפול יותר מורכב, כך עלויותיו יותר גבוהות. בפרק זה נתמקד בטיפולי הפרייה חוץ גופית, שבהם עלות ממוצעת של מחזור טיפול עומדת על 18,164 ש"ח.¹¹

-
- אלכס וינרב, דב צ'רניחובסקי ואביב בריל, 'דפוסי הפרייון יוצאי הדופן בישראל', מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל: <https://katzr.net/45c2df>.
7. ע"פ נתוני הלמ"ס הנ"ל, בשנת 2020 עמד הפרייון של נשים מוסלמיות על 2.99 לאישה. ניתן לראות ירידה דרסטית במהלך השנים, כאשר בשנים 1964-1960 עמד ממוצע הפרייון המוסלמי על 9.23 ילדים. הממוצע בחברה הנוצרית עומד על 1.85 לאישה, בחברה הדרוזית על 1.94, ואצל חסרי דת על 1.35. אמנם בחברה המוסלמית הייתה חריגה קטנה בשנת 2021, שבה הממוצע עלה מ-2.99 בשנת 2020 ל-3.01 בשנת 2021, אולם מלבד אותה חריגה, ניכרת ירידה חדה בפרייון גם בקרב אוכלוסייה זו. לעיל הערה 6.
  8. פרופ' אלכס וינרב, 'ישראליות יולדות יותר: מבוגרות יותר, משכילות יותר, וגם ללא מסגרת זוגית', מרכז טאוב (<https://katzr.net/3a217e>), וראה שם הסבריו.
  9. כך גם מסקנתו של איליה זטקובצקי, 'השינויים בפרייון הכולל בקרב נשים יהודיות - ניתוח משוה', חיפה 2013, עמ' 9: "הגורם הזה טרם זוהה בוודאות".
  11. נתון זה מופיע אצל ליטל וירש, 'הערכת כדאיות כלכלית של מדיניות מימון ציבורי של טיפולי הפרייה חוץ גופית בישראל', חיבור לשם תואר מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון תשע"ז.

חוק ביטוח בריאות ממלכת¹² קובע שהמדינה תממן טיפולי פרויון הכוללים תרופות מעודדות ביוץ, ניתוחים, השבחת זרע, הזרעה וטיפולי הפריה חוץ גופית לצורך הולדת ילד ראשון ושני, לבני זוג שלהם אין ילדים בנישואיהם הנוכחיים, אף אם לכל אחד מהם כבר יש ילדים, וכן לאישה ללא ילדים המעוניינת להקים משפחה חד-הורית וטרם מלאו לה 45 שנים. אמנם קיימת בחוק הגבלת גיל, משום שמדובר בגיל מבוגר שיעילות הטיפולים בו היא מאוד נמוכה, אך לא קיימת בחוק הגבלה על מספר הטיפולים שניתן לעבור. הגבלת הגיל נקבעה בחוזר של מנהל הבריאות,¹³ והובהרה במסמך של שאלות ותשובות¹⁴ וכן ע"י היועצת המשפטית של משרד הבריאות.¹⁵ למרות שניתן לקבל טיפולי פוריות רק עד גיל 45, תרומת ביצית וטיפולי הפריה בעקבותיה ניתן לקבל עד גיל 54.¹⁶

במסגרת דיוני הסל של שנת 2023, התחייבו קופות החולים לשאת במימון טיפולי הפריה חוץ גופית לכ-50 פונדקאיות שנושאות תינוק עבור גברים יחידים או עבור זוג גברים.¹⁷

החוק מאפשר טיפולים לשימור פוריות עבור מי שעתיד לעבור טיפול העלול לפגוע בפריון ואף רווקים ורווקות.¹⁸

-
12. בדו"ח מבקר המדינה לשנת 2013, נכתב שהסכומים הם בין 12,000-15,000 ש"ח. סכומים אלו אינם כוללים ימי אשפוז של היולדת והתינוק.
13. חוק ביטוח בריאות ממלכתי 1994, סעיף 6 (ד) - לתוספת השנייה. הנתונים בעניין מימון המדינה ומימון הביטוחים המשלימים מופיעים בכתובת: <https://katzr.net/28b31b>.
14. https://www.health.gov.il/hozer/mr06_2014.pdf.
15. <https://www.health.gov.il/Subjects/fertility/Documents/IVF-new-inst.pdf>.
16. https://www.health.gov.il/Subjects/fertility/Documents/IVF_MR06_2014.pdf.
17. חוק תרומת ביציות תש"ע-2010. תרומת ביצית אינה נמצאת בסל הבריאות, והזכאות אינה אוטומטית אלא כפופה להמלצה רפואית ונדרשת לאישור מיוחד.
18. חוזר מנכ"ל מתאריך 1.2.23 בנושא הרחבת סל שירותי הבריאות לשנת 2023, עמ' 3: https://www.health.gov.il/hozer/mk01_2023.pdf. יש להעיר שאמנם נכון לשנה זו, טיפולים אלו אינם ממומנים ע"י המדינה, אך לאחר שהוכנסו לסל הבריאות, יש להניח שעם הזמן הן ימומנו ע"י המדינה.
19. שימור פוריות אצל נשים: <https://katzr.net/24d341>. שימור פוריות אצל גברים: <https://katzr.net/490938>.

כן מתקיימים דיונים על הרחבת טיפולי שימור פוריות גם למקרים שבהם אין צורך רפואי.¹⁹

3. נתונים על טיפולי הפריה חוץ גופית

נכון לשנת 2019 נולדו במדינת ישראל, 8,578 ילדים בטיפולי הפריה חוץ גופית, מתוך 182,016 ילדים שנולדו באותה שנה. אחוזי ההצלחה המשוקללים של טיפולי הפריה חוץ גופית עומדים על 20 אחוזים, כאשר בשנת 2019 דווחו 37,850 מחזורי טיפול שנעשו ב-19,271 נשים ומתוכן ילדו 7,810 נשים המהוות 20.1 אחוזים.²⁰ מהנתונים עולה שגילה של המטופלת הוא קריטריון מרכזי בסיכויי הצלחת הטיפול. בעוד שיעור לידות החי לנשים עד גיל 35 עומד על 53 אחוזים, בגילאי 35-39 עומד על 40.1, בגילאי 40-42 על 24.7 ומגיל 43 ומעלה על 14.1.²¹ למרות שסיכויי ההצלחה הולכים ופוחתים ככל שהגיל עולה, 28 אחוזים מהנשים שטופלו היו מעל גיל 40 (כ-2400 נשים בשנת 2019).

ב. האם המדינה צריכה לממן טיפולי פריה?

לשאלה זו שני פנים: הראשון - התערבות כסיוע לקיום מצוות פריה ורביה וחלקיה הנוספים: "לא תוהו בראה" (ישעיה מה, יח) וכן "ולערב אל תנח ירך" (קהלת יא, ו).²² השני - התערבות המדינה, משום שהיא רואה בכך צורך לאומי מטעמים של

19. דיון בוועדת הכנסת מיום 30/11/21: <https://katzr.net/9c0c3d>.

20. מסד הנתונים הלאומי למחזורי טיפול בהפריה חוץ גופית בישראל - דו"ח שנתי לשנת 2019-2020. בשנת 2020 דווחו 46,481 מחזורי טיפול. העדפנו להשתמש בנתונים משנת 2019, משום שנכון לזמן כתיבת הדברים, עדיין לא פורסמו נתונים מלאים לשנת 2020 ולשנים שאחריה.

21. קיים הבדל בין לידות בהחזרת עוברים טריים לבין החזרת עוברים שהוקפאו מהאישה בגיל צעיר והוחזרו בגיל מבוגר. בהחזרת עוברים מוקפאים, סיכויי נשים מבוגרות גבוה יותר מאשר בהחזרת עוברים טריים, אולם הסיכוי בגיל 40 עומד על 16 אחוזים ויורד לעשרה אחוזים בגיל 44, בעוד שבעוברים טריים הסיכוי עומד על 16 אחוזים בגיל 40 ויורד לשלושה אחוזים בגיל 44.

22. בספר פוע"ה (ב, פרק מב) כתבו שיש בטיפולי פוריות הכשר מצווה, רפואה, גמילות חסדים, הן מצד הסיוע בקיום המצווה והן מצד הקלת הסבל הנפשי של זוגות מאותגרי פוריות ואף

ביטחון, דמוגרפיה וכד'.

בספר המצוות (סיום מצוות עשה), הרמב"ם מחלק בין מצוות המוטלות על הציבור ובין מצוות המוטלות על הפרט. בכלל המצוות המוטלות על הפרט, מבחין הרמב"ם בין מצוות פרטיות המוטלות על כל יחיד רק במקרה, מקום או זמן מסוימים, ובין מצוות שמוטלות על כל אדם בכל זמן. את האחרונות הוא מכנה: 'מצוות הכרחיות', ומניינן מגיע לשישים מצוות. ברשימת המצוות ההכרחיות, מצויות מצוות שחז"ל הוסיפו להן ממד ציבורי עקב חשיבותן, למרות היותן מצוות פרטיות: תלמוד תורה, צדקה, וגם המצווה העומדת במרכז עיונו - מצוות פריה ורביה. בחלק מהמצוות, הוספת הפן חברתי-ציבורי באה לידי ביטוי במימון הציבורי. נפתח בסקירה קצרה של מימון ציבורי למצוות תלמוד תורה, ולאחר מכן נבחן זאת ביחס למצוות פריה ורביה.

1. מצוות ת"ת

אחת מהחובות שמוטלות על האב כלפי בנו, היא מצוות תלמוד תורה (משנה קידושין פ"א מ"ז).²³ בתקופת בית שני, קיבלה חובה זו צביון כללי, והיא הושתה גם על החברה. כך מתארת זאת הגמרא (בבא בתרא כא ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא - נשתכח תורה מישראל; שבתחילה, מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה... התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים... ועדיין, מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך, ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז; ומי שהיה רבו כועס עליו, מבעיט בו ויוצא; עד שבא יהושע בו גמלא, ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה, ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותו כבן שש כבן שבע.

השכנת שלום בית. הם הגדילו לומר שמכך שיש בטיפולי פוריות רפואה, חלה חובה על הציבור לספק את המשאבים הנחוצים לטיפולי פוריות. הערה זו הובאה בדרך אגב וללא סימוכין, והיא גופא צריכה ראייה (וראה להלן אות ב).

23. אמנם ראה אור שמח, הל' ת"ת פ"א ה"ב, שחידש שגם מדין תורה יש חיוב על הציבור לדאוג ללימוד התורה, ולא רק אב כלפי בנו, ולא רק מתקנת יהושע בן גמלא שמובאת להלן.

מדברי הגמרא בהמשך הסוגיה משמע, שהתקנה אינה מסתכמת בהקמת בתי ספר, אלא כוללת מימון ציבורי לפעילותם השוטפת:²⁴

אמר רבא: מתקנת יהושע בן גמלא ואילך... סך מקרי דרדקי, עשרים וחמשה ינוקי. ואי איכא חמשיין, מותבינן תרי. ואי איכא ארבעין, מוקמינן ריש דוכנא, ומסייעין ליה ממתא.

הרמ"ה (שם ד"ה ואמר רבא) מפרש שמשמעות התקנה הוא מימון ציבורי למערכת החינוך,²⁵ ללא הבדל בין בני עשירים לבני עניים.²⁶

זאת ועוד; מצאנו שכאשר שהשלטון רואה צורך בעידוד לימוד התורה, ואף בכפיתו, הוא עושה זאת. לדברי חז"ל (סנהדרין צד ע"ב), כך עשה חזקיה מלך יהודה:

אמר רבי יצחק נפחא: חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו, שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה? נעץ חרב על פתח בית המדרש, ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, בדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו עם הארץ; מגבת ועד אנטיפרס, ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה.

24. על מימון ישיבות ותמיכה בלומדי תורה בקהילות ישראל, ראה משטר ומדינה ע"פ התורה (מהדורה שניה), ג, פרק מט, אות רמט, עמ' 1228-1229. דומה שהחידוש שבתקנה זו אינו מסתכם בעצם הדאגה ללימוד התורה של כלל הציבור, אלא גם בהעמדת מוסדות החינוך הציבוריים כאלטרנטיבה לכתחילאית לצורת קיום המצווה שהתוותה התורה, ולפיה האב הוא זה שצריך ללמד את בנו תורה, וכלל הלכתי קובע כי "מצווה בו יותר מבשלוחו" (קידושין מא ע"א). נמצא שמחמת האינטרס הציבורי, ניתן לתקן תקנות הבאות על חשבון באיכות קיום המצווה של חלק מהיחידים. אודות תקנת יהושע בן גמלא, ראה לעיל פרק ו אות ו.

25. משו"ת הרמ"ה, סי' רמא, משמע שמשם זה נגבה בהתאם להכנסות.

26. כך פסק גם בשו"ע הרב, הל' ת"ת א, ג. לא כל הראשונים והפוסקים הסכימו להסבר זה של התקנה. מדברי הריטב"א, ב"ב כא ע"א ד"ה אמר רבא, משמע שיסוד החיוב הוא על אבותיהם של הילדים, שהם שצריכים לממן את הושבת המלמדים. אכן, ביחס לילדי העניים, שידם אינה משגת - זו חובת הציבור (ראה לח"מ הל' ת"ת פ"א ה"ג, שמטרת תקנת יהושע בן גמלא היא להרחיב את 'חובת הגוף' של האב בלימוד התורה כלפי בנו, לחובת המוטלת גם על ממונו). גם הרמ"א, חו"מ קסג, ג, גם הוא פסק שהמימון הציבורי הוא רק עבור מעוטי יכולת. להרחבה בנושא, ראה מיכאל ויגודה, 'בין זכויות חברתיות לחובות חברתיות במשפט העברי', זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל, תל אביב 2004, עמ' 233-297; הרב רועי זק, 'מימון מערכות חינוך מכספי ציבור ותקנת יהושע בן גמלא', אמונת עתיך 100 (תמוז תשע"ג), עמ' 86-97 (על אחריות ההורים לחינוך אל מול החובה של החברה והמדינה, ראה קשר אמיץ, עמ' 166-190).

הנצי"ב (קדמת העמק ג, יא) הסביר, שחזקיהו כפה על לימוד התורה משום שהדבר היה נצרך כדי לנצח במלחמה: "עיקר מלחמתן של ישראל הוא בקול תורה... ואם כן, שהיה צורך המלחמה, היה אפשר לגזור על זה, כמו שאפשר למלך לגזור על כל עמו ליטול חרב מלחמה בשעת הצורך". בשו"ת אגרות משה (או"ח ה, סי' כ) כתב שבימי אחז נסגרו תלמודי התורה, והעם התרגל שלא ללמוד תורה, ולכן ראה חזקיה צורך להחזיר את הלימוד, ולו גם בכפייה, אף שבוודאי עדיף לימוד התורה מרצון.

2. מצוות פריה ורביה

ניתן להבין שעיקרון זה, של הרחבת המצווה מתחומו של היחיד אל הציבור, שייך גם במצוות פרו ורבו. ייתכן שיש ללמוד זאת מדברי חז"ל (כתובות סז ע"ב), הקובעים שחלק מחובת הצדקה הוא גם עבור נשיאת אישה:

תנו רבנן: יתום שבא לישא, שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה, שנאמר (דברים טו, ח): 'די מחסורו אשר יחסר לו', די מחסורו - זה הבית, אשר יחסר - זה מטה ושולחן, לו - זו אישה, וכן הוא אומר (בראשית ב, יח): 'אעשה לו עזר כנגדו'.

כך גם נפסק בשולחן ערוך (יו"ד רנ, א). אך נראה שאין הכרח לומר שחובת תמיכה זו נובעת מדיני פרו ורבו,²⁷ אלא שחז"ל הבינו שצורך הנישואין נכלל בגדרה של מצווה צדקה, הכוללת את נתינת "די מחסורו אשר יחסר לו", וגם נישואין הם צורך האדם.²⁸ לכן אומרת הגמרא (שם סז ע"א-ע"ב): "יתום ויתומה שבאו לינשא, משיאין

27. יש מי שהעלה הצעה כזו, עיין שו"ת חתן סופר סי' צב, אך נראה שבמסקנתו חזר בו, והסכים עקרונית עם שיטת המשנת יעבץ דלהלן הערה 28.

28. כך הבין הרב בצלאל ז'ולטי, משנת יעבץ, או"ח סי' ז, אות ג. לשיטתו, מצוות הצדקה אינה מיועדת לעזור לאדם לקיים מצוות, אלא לצורכי גופו בלבד. הגמרא מלמדת שגם נישואין בכלל זה. בעניין זה, ראה שו"ת אגרות משה, יו"ד ב, סי' קמא ד"ה ופירוש, שהעוזר לקיים מצוות מקיים מצוות גמילות חסד, אך לא מצוות צדקה. אמנם משו"ת בית שלמה, או"ח ב, סי' צו, נראה שמצוות צדקה נוגעת גם לעזרה לקיום מצוות, והדבר נלמד בקל וחומר מצרכי הגוף; ועיי' ביאור הלכה, סי' לז ס"ג ד"ה קטן, ולסיכום העניין, ראה משנת המשפט, סי' רנ, ביאורים א.

את היתומה ואחר כך משייין את היתום, מפני שבושתה של אישה מרובה משל איש²⁹, וכך נפסק גם בשו"ע (שם רנא, ח).³⁰ נראה אפוא, שהקדמת היתומה, שאינה מצווה בפרו ורבו, וכן העובדה שהלכה זו מופיעה בהלכות צדקה, מלמדת שדין זה הוא מהלכות צדקה, ואינו קשור בהכרח למצוות פרו ורבו.³¹

עם זאת, נראה שעיקרון ההרחבה של פרו ורבו לכלל הציבור יכול להילמד מהלכה אחרת. חז"ל (מגילה כז ע"א) קבעו שניתן למכור ספר תורה השייך לציבור, לצורך קיום מצוות פריה ורביה. מפאת קדושתו, אין למכור ספר תורה, אלא רק לצרכים מאוד מוגדרים.³² שני דברים שהכול מודים שמותר למכור עבורם ס"ת הם לימוד תורה ונישואין;³³ דאמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה... אישה נמי - 'לא תהו בראה לשבת יצרה'. מכך שנימוק חז"ל מבוסס על הפסוק (ישעיה מה, יח): "לא תהו בראה לשבת יצרה", משמע שההיתר נובע מכך שמגמת המצווה אינה אישית אלא כללית: ישוב העולם. כך ביאר ספר החינוך (מצווה א) את טעם מצוות פרו ורבו:

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ ביישובו, כדכתיב: 'לא תהו בראה לשבת יצרה'. והיא מצוה גדולה, שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת.³⁴

29. עיין בן יהודע, כתובות סז ע"א, שבושתה מרובה היינו שיש לה יותר בושת להישאר רווקה.
30. ערוך השולחן, יו"ד רנא, י, כתב שהקדמת היתומה על פני היתום היא בזמן בלבד, אולם כשיש ביכולת הציבור להשיא רק אחד מן השניים - יתום או יתומה - יש להעדיף את היתום, מפני שהוא חייב בפרו ורבו.

31. ראה לשון רש"י, כתובות סז ע"ב ד"ה שבאו. ועי' שו"ת לב אריה, ב, סי' כד, שהוסיף שלפי זה נראה היה שניתן לתמוך מכספי צדקה גם את מי שכבר יש לו בנים, או שאינו יכול ללדת. למסקנה, הוא דחה הוכחה זו, וסבר שעדיין אפשר לומר שעל אף שחייב צדקה כאן הוא גם מטעם מצוות פריה ורביה, עדיין יש להקדים את היתומה, לפי שאצלה זה רק חיוב הגוף, מפני שבושתה מרובה (כמו שמצאנו דיני קדימויות אחרות בצדקה).

32. הרמב"ם, הל' תפילין פ"י ה"ב, כתב שהלכה זו נובעת מכך ש"ספר תורה כשר - נוהגין בו קדושה יתירה וכבוד גדול".

33. חז"ל התירו למכור בשביל לשאת אישה, אך מכך שהביאו את הפסוק "לא תהו בראה", ברור שכוונתם לנשיאת אישה לצורך פריה ורביה, ולא לעצם הנישואין משום שלא טוב היות האדם לבדו, ועי' טור, אה"ע סי' א.

34. גם מדברי הרמב"ם בספר המצוות, מצוות עשה ריב, מבואר שבמצווה זו יש מגמה כללית של קיום המין: "והמצוה הרי"ב היא שצונו לפרות ולרבות ולכוין לקיים המין, וזאת היא מצות פריה ורביה, והוא אמרו יתעלה: 'פרו ורבו' ". אמנם הרמב"ם לא ציין לפסוק "לא תהו בראה".

היתר מכירת ספר תורה לצורך נשיאת אישה נפסק להלכה והובא בשו"ע במספר מקומות.³⁵ נציין ללשונו של השו"ע (או"ח קנג, ו):³⁶

"מוכרים בית הכנסת וכן שאר דברים שבקדושה, ואפילו ס"ת, להספקת תלמידים או להשיא יתומים בדמיו".³⁷

הדאגה למצות פרו ורבו מוטלת אפוא על הציבור, כאשר אין ביכולת היחיד לדאוג לכך בעצמו. מכך שהתירו למכור בשל כך אפילו ספר תורה, משמע שהיא שונה מכל מצוות צדקה רגילה, וזאת בשל הערך של יישוב העולם.

נחלקו הפוסקים האם מכירה זו היא רק עבור איש, המצווה על פריה ורביה, או גם עבור אישה שאינה מצווה בכך. המגן אברהם (סי' קנג סק"ט; הביאו המשנ"ב שם סק"ו) כתב שאין הבדל בין יתום ליתומה, משום שגם אישה מחויבת במצוות "לשבת יצרה". אך החלקת מחוקק (אה"ע סי' א סק"א) סבור שההיתר הוא רק עבור מצוות פרו ורבו, ולכן אסור למכור ס"ת לצורך יתומה.³⁸

עוד נחלקו הראשונים בשאלה האם אדם שכבר יש לו ילדים רשאי למכור ס"ת על מנת לשאת אישה ולהביא עוד ילדים לעולם, ובכך לקיים מצוות "ולערב אל תנח

וראה אתון דאורייתא, כלל יג, על המשמעות ההלכתית של מצוות 'לא תהו בראה' בשעה שאדם אנוס על קיומה, לעומת 'פרו ורבו'.

35. או"ח קנג, ו; יו"ד רע, א; אה"ע א, ב.

36. השו"ע, או"ח שם, י, מביא מחלוקת האם דינו של ס"ת של יחיד כס"ת של ציבור, או שדין ס"ת של יחיד קל יותר ומותר למוכרו ללא הגבלות.

37. מקור דברי הרמ"א בתוס', בבא בתרא ח ע"א ד"ה פדיון. וראה ערוה"ש, שם, טז, שהוסיף שבמקום סכנה, מותר למכור לצורך רפואה (וראה שם סע' יד, שאין זה דומה למה שאסור למכור ס"ת גם כשאין לו מה יאכל).

38. ישנה מחלוקת בשאלת חיובה של אישה במצוות "לשבת יצרה". המג"א ציין לדברי תוס' גיטין מא ע"ב ד"ה לא, וכן לדברי שו"ת מהר"ם אלשקר, סי' עב, שמהם עולה שאישה מחויבת. הרמב"ם, הל' איסורי ביאה פכ"א הכ"ו, כתב שיש לאישה רשות שלא להינשא לעולם, או להינשא לסריס, ומכך עולה שהיא אינה מצווה כלל (ועין ערוה"ש, אה"ע א, ה). כך עולה גם מדברי הר"ן, קידושין טז ע"ב בדפי הר"ף, האומר שמצווה בה יותר מבשלוחה לגבי קבלת קידושין, משום שיש לה מצווה לסייע לבעלה לקיום פריה ורביה, ומשמע שבכך מסתכמת המצווה המוטלת עליה, ואין היא מחויבת ב'לשבת'. הנצי"ב, העמק שאלה, שאילתא קסה אות ב, הוכיח מדברי השאילתות שמצוות 'שבת' תלויה במצוות פריה ורביה, ונשים שפטורות מפריה ורביה פטורות גם מ'שבת'. ייתכן שמחלוקת האחרונים אודות מכירת ס"ת עבור אישה, תלויה בשאלה האם היא מצווה ב'שבת', אך עי' שו"ת יביע אומר, ח, יו"ד סי' כב, שאין בכך הכרח.

ידך", שהיא מצווה מדרבנן. שתי דעות הובאו בשו"ע (אה"ע א, ח):

ואם אין ספק בידו לישא אשה בת בנים אא"כ ימכור ס"ת - אם אין לו בנים, ימכור, כדי שישא אשה בת בנים. אבל אם יש לו בנים, לא ימכור אלא ישא אשה שאינה בת בנים ולא יעמוד בלא אשה. וי"א שאפילו אם יש לו בנים ימכור ס"ת כדי שישא אשה בת בנים.³⁹

נושאי כליו של השו"ע נחלקו בשאלה כיצד להכריע למעשה במחלוקת זו. החלקת מחוקק (שם סק"א) סובר שהמחבר הכריע כדעה ראשונה, ואין למכור ס"ת לצורך קיום מצוות "ולערב", בעוד שהבית שמואל (שם סקט"ז) סובר שניתן למכור ס"ת גם כדי לקיים מצוות לערב.

לאור האמור, ניתן לסכם ולומר שמצאנו שלוש דרגות של מכירת ס"ת לצורך ילודה:

- א. הכול מסכימים שלצורך מצוות פריה ורביה של האיש, הציבור מוכר ס"ת.
- ב. המג"א והח"מ חלוקים בשאלה האם מוכרים ס"ת לצורך סיוע לאישה להביא ילדים לעולם. המשנ"ב (סי' קנג סקכ"ד) וכה"ח (סקל"ב) פסקו כמג"א, שמוכרים ס"ת אף כדי להשיא יתומה.
- ג. ראשונים ופוסקים חלוקים בשאלה כיצד להורות למעשה בחובת סיוע לאיש להרבות ילדים מעבר למחויב בפריה ורביה, ובכך לקיים מצוות "ולערב אל תנח ידך".

כפי שנכתב לעיל, מכירת ס"ת היא שימוש במשאב ציבורי שבדרך כלל מוטלות עליו הגבלות רבות יותר מעל משאבים ציבוריים אחרים. על כן, בעוד שלגבי ס"ת נחלקו הפוסקים אם מותר למוכרו עבור נשים וילודה, כמו גם לקיום מצוות "ולערב אל תנח ידך", לגבי שאר משאבים ציבוריים ייתכן שכל הפוסקים יודו שמותר להשתמש בהם אף עבור מצוות אלו. קל וחומר שכאשר מדובר על משאבים תקציביים קיימים, ייתכן שיש להשתמש בהם למטרה זו גם על חשבון מטרות אחרות.

39. מחלוקת נוספת הקשורה לעניין בעקיפין, עוסקת במכירת ס"ת לצורך נשיאת אישה שאינה מסוגלת ללדת. ראה חלקת מחוקק, אה"ע סי' א סק"י, ובית שמואל שם סקט"ו.

אמנם לרוב הפוסקים, חובת פריה ורביה היא רק השתדלות בדרך כל הארץ, ולא מוטלת על האדם חובה הלכתית להיעזר בטיפולי פוריות,⁴⁰ אולם פוסקים רבים סוברים שמקיימים מצוות פריה ורביה גם ע"י הזרעה מלאכותית⁴¹ וגם ע"י הפריה חוץ גופית.⁴² מאחר שמצוות פריה ורביה הורחבה ע"י חז"ל עד כדי היתר לציבור למכור ס"ת לצורך סיוע לרביי הילודה, דומה שניתן לכלול במצווה גם את הסיוע לטיפולי פוריות, הן לגברים הן לנשים.⁴³

המורם מהאמור: א. סוגיה זו מחדדת את הבנת מרכזיות הילודה בישראל וחובת הציבור לסייע לקיומה. ב. ייתכן שניתן לדלות ממנה קריטריונים לקביעה האם ועד כמה יש להשקיע משאבים ציבוריים לצורך פריה ורביה.

40. ע"י ספר פוע"ה, ב, כה, כג.

41. ספר פוע"ה, שם מת, ז.

42. ספר פוע"ה, שם מט, ב.

43. בהקשר של סיוע למצוות פריה ורביה, יש לדון גם בסיוע לאנשים בעלי מוגבלויות ולמי שאינם יהודים. ככלל, ניתן לומר שאם מדובר באנשים שבגלל המוגבלות הם בגדר שוטים, ואינם מצווים בפריה ורביה, הרי שמצד המצווה אין צורך לסייע להם. ואם אינם בגדר שוטים, אלא שאין להם אפשרות לגדל את הילדים והם יצטרכו למוסרם לאימוץ או לידי בני משפחה שיגדלו במקומם, ואפילו כאשר הם יכולים לגדל את הילדים אך המסגרת שהם מסוגלים לספק לילד אינה סבירה, יש לדון האם יש חובת פריה ורביה באופנים אלו. ראה שו"ת מנחת שלמה, ג, ס"י קב אות ב-ג, שדעתו נוטה להגדיר מצב כזה כמו אונס, והוא נוקט שבכל מקרה אין לסייע לפוריות במצב כזה, באמצעות טיפול כהזרעה וכדו'. וראה בתשובת הרב שלמה אבינר, 'ילדים עם תסמונת דאון - שו"ת', אסיא נז-נח (תשנ"ו), עמ' 14-16, שכתב שיש לשאול פוסק מומחה האם בעלי תסמונת דאון נחשבים כאנוסים ביחס למצווה זו, במקרה והם ברמה שכלית גבוהה, אך לא יוכלו לספק לילדיהם מסגרת גדילה סבירה, "וכל מקרה לגופו". גם מהפן של צורך לאומי (שנרחיב בו להלן), יש מקום להסתפק האם ילדים שהוריהם לא יכולים לגדלם נותנים מענה לצורך לאומי.

נושא טיפולי הפוריות לאנשים עם מוגבלות, נדון בכמה פורומים מקצועיים. ראה: <https://katzr.net/f4a19a>. ראה גם נייר עמדה (משנת 2013) של ארגון אילה (אגודה ישראלית לחקר הפריין): <https://katzr.net/037bc>. ראה גם רוני רוטלר ויונית אפרתי, הזכות להורות של אנשים עם מוגבלות בישראל - תמונת מצב והמלצות לכיווני פעולה, משרד הרווחה ומשרד המשפטים, נובמבר 2021, עמ' 19.

שאלת הסיוע לאינם יהודים לקיום מצוות פריה ורביה, תלויה במחלוקת הפוסקים בשאלה האם מצווה זו מוטלת גם על גויים. לדעת השאלות, שאילתא קסה, גם גויים מצווים בכך, וחלוקים עליהם התוס', יבמות סב ע"א ד"ה בני. לפי התוס', נראה לומר שיש לסייע גם לאזרחי ישראל שאינם יהודים, אך לא מהטעמים של סיוע למצווה או צורך לאומי, אלא משום דרכי שלום.

ג. האם ניתן להקיש מחובת הציבור לחובת המדינה

לאחר שהעלינו שיש חובה על הציבור לסייע לקיום ילודה, עלינו לברר האם הרחבת החובה לעבר הציבור היא רק על הקהילה או שהרחבה זו חלה גם על המדינה.

בספרו הקצאת משאבים ציבוריים (פרק א), עסק הרב רועי הכהן זק בהרחבה בסמכותו של שלטון מרכזי. הוא דן בסמכויות של גופי שלטון שונים, ועסק בשאלה האם ומה ניתן ללמוד מסמכויות המלך, סמכויות בית דין ותקנות קהל לגבי שלטון שאינו מלוכני. הוא מגבש (שם עמ' 192-193) רשימת של 28 נושאים, שבהם יש סמכות לשלטון המרכזי. לשיטתו, נושא הבריאות הציבורי אינו בכלל הנושאים שהשלטון המרכזי מוסמך לעסוק בו (שם עמ' 144-152), וכל אדם אמור לממן בכוחות עצמו את צרכיו הרפואיים. רק כאשר הטיפול הרפואי איננו בהישג ידו של אדם, מוטלת החובה על הציבור לסייע מטעם של צדקה.

ההשלכה מכך היא, שאין בסמכות השלטון להשתמש במשאבים ציבוריים לצורכי בריאות. אמנם יש חולקים עליו,⁴⁴ ומרחיבים את סמכויותיו של השלטון, ולדבריהם גם נושא הבריאות בכלל סמכויות אלו. כך, לדוגמה, כתב הרב שלמה גורן: "הדאגה לפרנסת היחיד ובריאותו מוטלת על הדרג העליון באותו מקום. אם מדובר במסגרת של מדינה, השלטון המרכזי נושא באחריות. ואם מדובר במסגרת של עיר, ראש העיר אחראי על כך, ולא הדרג הנמוך מהם".⁴⁵

דומה שמחלוקת זו אינה משליכה על היחס לטיפולי פרייון,⁴⁶ משום שהוכח לעיל,

44. בעמ' 43 הביא את דברי הר"ש ש"ישראלי, הסובר שהיקף סמכויות השלטון תלויות במידה רבה בהסכמת העם, ועל כן ייתכן שהעם מעניק לשלטון סמכויות נרחבות, ובכלל זה יהיו גם ענייני הרפואה.

45. 'שביתת הרופאים ועובדי מנהל ומשק באספקלריה של ההלכה', תורת הרפואה, עמ' 314-313. וראה שם גם בפרק 'שביתת הרופאים לאור ההלכה', עמ' 293. לדעת הרב יהודה זולדן, 'מערכת הבריאות - הציבורית והפרטית', שבות יהודה וישראל, עמ' 386, הערה 12, שיטת הרב גורן נאמרה במסגרת דיון אודות שביתת רופאים המועסקים ע"י הממשלה, ואין הכרח שאכן שיטתו היא שהשלטון הוא זה שאחראי לבריאות הציבור. אולם, מעיון בדברי הרב גורן נראה שהוא סבר שכך עיקר הדין, ולא רק בהקשר של השביתה.

46. הרב זק, בספרו הנ"ל, מזכיר (פרק א אות כז) גם שיטות מצמצמות הסוברות שאין למדינה סמכויות של קהל, וכן כאלו הסוברות שהסמכויות הנלמדות מהמלך גם הן מצומצמות (ראה בפרק ראשון שם). לשיטות אלו, לא ניתן להרחיב את חובת הקהל לעבר המדינה, וממילא

שמצוות פרו ורבו הורחבה מן היחיד לקהל, כחינוך וצדקה. אם כן, כשם שענייני הצדקה והחינוך כלולים בסמכויות המדינה, הוא הדין לגבי טיפולי פריזון.⁴⁷ בכל מקרה, נראה שבמידה והציבור, באמצעות נציגיו הנבחרים, מעניק סמכות לשלטון להתעסק בבריאות הציבור ובטיפול פוריות, תהיה אפשרות לעשות שימוש במשאבים הציבוריים.⁴⁸

ד. צורך לאומי

לאחר שעסקנו בשאלת השקעתה של המדינה בטיפול פריזון מצד המצווה, נבחן את השאלה מהפן של הצורך הלאומי. נראה ששיקול זה שייך גם אם נאמר שבטיפול הזרעה והפריה חוץ גופית לא מקיימים מצווה, וגם אם נאמר שחובת הסיוע למצוה מוטלת על הקהילה ולא על המדינה.

משמעות הצורך הלאומי בענייננו היא החלטה שלטונית שבמצב ובעיתוי מסוימים נדרשת פעולה מוגדרת לתועלת המדינה ואזרחיה. לכן אף שאותו נושא אינו נמצא ישירות בתחום הסמכות של השלטון המרכזי, הוא רשאי לפעול על מנת לבצע את אותה פעולה. מאחר שמטרת השלטון היא דאגה לכלל האזרחים, הוא רשאי לחרוג מסמכותו הישירה לטובתם. כך יש להוכיח מסוגיית הגמרא בברכות (ג ע"ב), המבירה שיש למלך סמכות לפעול במקום שיש צורך לאומה, גם בתחום שאינו באחריותו:⁴⁹

אין מקור שממנו ניתן ללמוד שהמדינה חייבת לסייע בטיפול פריזון, ואולי היא אף אינה רשאית לעשות זאת.

47. מסתבר לומר שהמיון של המדינה צריך להיות מימון דיפרנציאלי, על פי יכולתו הכלכלית של מבקש הסיוע, שכן המקור ממנו אנו מבקשים ללמוד הוא מכירת ס"ת עבור עניים, ואין מקור לחייב סיוע לכל דורש. שאלה זו אינה ייחודית לסוגייתנו, והיא שייכת היא לכל סוגיית מימון טיפול רפואי ע"י המדינה.

48. ראה: הרב אורי סדן, 'סמכות ואחריות המדינה בעניין בריאות הציבור', מכת מדינה, מרכז תורה ומדינה, תשפ"א, עמ' 111-113, ע"פ שיטתו של הרב ישראלי (עמוד הימיני, סי' ט), ועוד.

49. הרב רועי זק, הקצאת משאבים ציבוריים, עמ' 37-38, הביא שתי דעות חלוקות במסקנה העולה מסוגיה זו: הרב גורן למד ממנה שטיפול בתחומי הרווחה הוא בכלל תפקידו של המלך, והרב יהודה זולדן למד שאין זה מכלל תפקידו של המלך.

כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדוננו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחולייתו. אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים.

מכאן, שלמרות שהרמב"ם (הל' מלכים ומלחמות פ"ד ה"י) מגדיר את עיקר תפקיד המלך לעשות מלחמה ומשפט⁵⁰, ופרנסת האזרחים אינה תחת אחריותו. עם כל זאת יש לו רשות להתערב בעניין ואף לצאת למלחמה, בתנאים מסוימים, על מנת לפתור בעיה ציבורית.⁵¹ ולמרות שבמלחמה זו הוא מסכן בוודאות חיי אדם ונדרשת השקעה של משאבי ציבור, הדבר מתאפשר. נראה אם כן שגם בנושא שאינו בסמכותו הישירה של השלטון המרכזי, הוא רשאי להתערב בו, ולהשקיע בו משאבים, ובלבד שמדובר בנושא בעל חשיבות לאומית.

לאור זאת נדרשת היוועצות עם מומחים לתחום, ורק לאחר מכן ניתן לקבוע אם יש למדינה צורך בהגברת ילודה.⁵² ככל שהתשובה תהיה שנכון להגביר את הילודה, נראה שהמדינה רשאית להפנות לכך משאבים, בהתאם לצורך שהוגדר, אולם אם התשובה שלילית, ולמדינה אין בכך צורך, לא תהיה הצדקה להשקעת משאבים ציבוריים.

ה. קריטריונים למימון טיפולי פריון

מאחר שמשאבי המדינה מוגבלים, והיא לא יכולה לתקצב טיפולי פריון ללא שום הגבלה, יש הכרח לקבוע סדרי עדיפות.⁵³

50. רמב"ם, הל' מלכים ומלחמות פ"ד ה"י: "שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר (שמואל א ח, כ): 'ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'."

51. אך ראה לעיל פרק ט אותיות ב ו-1 הסברים אחרים, שלפיהם מדובר כאן בסכנת נפשות (הן מצד הנדון שם, הן משום שבפרנסת העם יש משום סכנת נפשות). עם זאת, ברמב"ם, הל' מלכים ומלחמות פ"ה ה"א, מבואר שמלחמת רשות עשויה להיות מיועדת "להרחיב גבול ישראל ולהרבות גדולתו ושומעו", היינו גם דברים שאין בהם סכנת נפשות.

52. בין השיקולים הללו, יש מקום לדון אם ביטול ההשתתפות של המדינה עלול להשפיע גם על הריבוי הטבעי, אולם בכל מקרה מדובר בשיקולים רחבים שאנשי מקצוע הם שצריכים לתת עליהם את הדעת.

53. נושא בפני עצמו הוא סוגיית הכללת טיפולי פריון בסל הבריאות בכלל, וביחס לצרכים

נקדים ונאמר שסיוע בטיפולי פריון מאת המדינה יינתן באופן שתואם את השקפתה של תורה בנוגע למשפחה. המדינה לא תסייע אפוא בטיפולי פריון לרווקים, רווקות וזוגות חד מיניים⁵⁴, וזאת גם אם יש צורך לאומי בריבוי ילודה.⁵⁵

להלן שלושה קריטריונים לסדרי עדיפות במימון טיפולי פוריות:

הקריטריון הראשון הוא צורך רפואי.⁵⁶ טיפולי פריון מהווים סיוע רפואי ומתקצבים במסגרת סל הבריאות, ולכן עליהם להינתן רק כאשר יש בעיה רפואית. הגדרה זו רחבה, ולכן המדינה נדרשת להגדיר את הזכאים לסיוע. נכון להיום, החוק קובע שסיוע רפואי יינתן לכל אדם להביא שני ילדים לעולם. ההגדרה של שני ילדים אמנם תואמת לחובה ההלכתית להביא שני ילדים לעולם, אך לא במלואה. החיוב ההלכתי של מצווה פרו ורבו הוא בבן ובת (שו"ע אה"ע א, ה). ברם, נראה שגם בהלכה,

---

רפואיים אחרים. להרחבה בנוגע לטיפולי פריון, ראה ד"ר מרגלית, להלן הערה 55. בנוגע להרחבה בסוגיית סדרי עדיפויות במשאבים רפואיים, ראה הרב פרופ' אברהם שטיינברג, 'משאבים מוגבלים', אנציקלופדיה הלכתית רפואית ד (מהד' תשס"ו), עמ' 839; הרב שבתי רפפורט, 'קדימויות בהקצאת משאבים ציבוריים לרפואה', אסיא מט-נ (תש"נ), עמ' 5-17, ואסיא נא-נב (תשנ"ב), עמ' 46-53; פרופ' דוד מאיר, 'קדימויות בהקצאת משאבים ציבוריים לרפואה', שם עמ' 185-186; ד"ר ישראל כץ, 'סל התרופות - קדימויות לאור ההלכה והאתיקה הרפואית', צהר מ (תשע"ו), עמ' 149-162; הרב יובל שרלו, 'הכללת תרופות לאיכות חיים בסל הבריאות', תחומין כח (שס"ח), עמ' 383-391.

54. אמנם, יש מקום לדון בשימור פוריות של רווקים ורווקות העוברים הליכים רפואיים שעלולים לפגוע ביכולתם לפרות בעתיד.

55. ד"ר יחזקאל מרגלית, 'הורות בכל גיל, בכל מחיר ובמימון המדינה?', מאזני משפט ט (תשע"ד), עמ' 267-309, טוען שטיפולי פריון נוצרו בכדי לפתור בעיה רפואית ולא בעיה חברתית, ולכן המימון לטיפולים אלו מגיע מסל הבריאות ועל חשבון תרופות אחרות. כיוון שכך, גם מבחינה זו, טיפולי פוריות אינם אמורים להוות פיתרון עבור זוגות חד מיניים ורווקים, שאצלם מדובר בעניין חברתי ולא רפואי.

56. הרב פרופ' אברהם שטיינברג, שם, עמ' 839, 'עקרונות אתיים', כותב: "באופן עקרוני, יש להבדיל בין צרכים רפואיים הכרחיים וחיוניים, שבהם יש לשמור על שוויוניות מלאה, לבין צרכים ושאיפות להישגים מירביים בבריאות, או צרכים רפואיים שהם בגדר נוחיות והטבת איכות החיים, שאינם שונים מצרכים אחרים להטבת איכות החיים, כמו דיור... למשל, יש הבדל בין תרופות משככות כאבים עבור מחלות שגרתיות וחולפות, לבין תרופות עבור מחלות מסכנות חיים... אכן, גם בתוך מערכת הבריאות, יש צרכים חשובים יותר וצרכים חשובים פחות. חלק נכבד מצרכי הבריאות הם בעצם שירותי רווחה, ויש להתייחס עליהם בהתאם. החברה חייבת לספק את צרכי היסוד בבריאות וברפואה לכל אחד, אך ביחס לצרכי הרווחה בבריאות, צריך רק לאפשר נגישות שוויונית... ועליו לדאוג להשגתם באמצעים משלו, ולא על חשבון הציבור".

חובת הסיוע אינה ביחס ללידת בן ובת בפועל, אלא במתן אפשרות להולדתם, כשם שמצאנו שמישאים יתום גם כאשר לא יודעים אם יזכה לזרע של קיימא מנישואין אלו. על כן, לאחר שהמדינה סייעה להבאת שני ילדים, גם מבחינה הלכתית יש מקום להגבלת הסיוע.

קריטריון זה שולל סיוע לבני זוג שיש להם כמה ילדים מאותו המין, אע"פ שהאיש עדיין לא קיים מצוות פריה ורביה. קריטריון זה גם מגביל סיוע לבני זוג שיש להם ילדים מבני זוג קודמים. מאחר שכבר יש להם ילדים, הרי שעיקרון המשאבים המוגבלים איננו מצדיק סיוע, אף שהם רוצים ליצור תא משפחתי חדש. המדינה אינה צריכה לסייע לקיום מצוות של "לערב אל תנח ירך".

הקריטריון השני הוא מצוות פריה ורביה ונגזרותיה, שכפי שראינו לעיל, מהוות נימוק לכך שהמדינה תשקיע משאבים במימון טיפולי פרויון. יש להעדיף סיוע לאיש שטרם קיים מצוות פריה ורביה על פני זה שכבר קיים, וחיובו הוא רק מדין "לשבת יצרה". לכן, סיוע לאיש שאין לו ילדים ולאשתו יש ילדים, קודם לסייע במקרה הפוך שבו לאיש יש ילדים ולאישה אין ילדים.

קריטריון שלישי המהווה שיקול, הוא סיכויי הצלחה של הטיפול. דוגמה להעדפת טיפול על רקע של סיכויי הצלחה, אנחנו מוצאים בדיני קדימת הצלה בפיקוח נפש. בהקשר זה, כתבו הפוסקים שיש להעדיף את מי שיפיק תועלת גדולה יותר מהטיפול.⁵⁷ בשו"ת מנחת שלמה (ב, סי' פב) התייחס לשאלת קדימה במכשיר הנשמה, וכתב ע"פ הפמ"ג (או"ח סי' שכח משב"ז סק"א): "צריכים בעיקר להתחשב עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה".⁵⁸

57. ראה אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ו (מהד' תשס"ו), 'קדימות', טור 620 והערה 88.
58. הפמ"ג שעליו מתבסס הרש"ז, כתב שמי שהוא וודאי מסוכן קודם לספק מסוכן, דהיינו, שאנו מעדיפים את הוודאי מסוכן בגלל גודל הסכנה. בשו"ת ציץ אליעזר, יז, סי' עב אות יז, כתב: "בגדולה מהאמור מצאתי שהעלה להלכה הגאון בעל מרכבת המשנה ז"ל, בספרו שלחן עצי שטים סי' א' סעיף ו'... וז"ל: ובריא ומסוכן להציל, בריא קודם, עכ"ל. הרי לנו שהבעל מרכבת המשנה, דעתו לפסוק בפשיטות, דבאשר לפנינו להציל בריא, כי יש להציל את הבריא קודם, אף על פי שהמדובר על מסוכן סתם, אפילו כשאיינו טריפה, ואפילו לא שבטוח שחיי חיי שעה בלבד, דאם לא כן, לא היה נמנע בעל מרכבת המשנה מלפרש זאת, כדי שלא יבואו לטעות. אפילו הכי, פסק להעדיף את הבריא, בהיות שמכל מקום, התקוה לחייו מיתה של זה, מובטחים יותר מחיי המסוכן, ולא משנה מה שאפשר שגם את המסוכן יכלו להציל לחיי עולם, מכיון שעכ"פ חיי הבריא יותר מובטחים, ולכן ס"ל דדינא הוא דיש

זאת ועוד; ההשקעה הנדרשת עבור מי שסיכוייו נמוכים, גדולה מההשקעה הנדרשת עבור מי שסיכוייו גבוהים יותר, וממילא הוא דורש משאבים רבים יותר הבאים על חשבון אחרים. ניתן לדמות זאת להעדפה של רבים על פני מעטים, ואם כן, גם בנדוננו יש להעדיף השקעה ברבים עם סיכויים גבוהים על פני השקעה במעטים עם סיכויים נמוכים.⁵⁹

נמצא שבכל הנוגע לטיפול פוריות, בהם גיל המטופלת משמעותי, יש להעדיף השקעה בגילאים צעירים, מפאת ההשפעה של הגיל על סיכויי ההצלחה של הטיפול.⁶⁰ כמו כן, יש לבחון גם את סיכויי ההצלחה כאשר הבעיה היא אצל האישה. קריטריונים אלה מצטברים, וככל שזוג עונה על סך הקריטריונים הרלוונטיים במידה רבה יותר, הרי שנכון להעדיף אותו בסיוע. כמובן שגם את הקריטריונים יש לדרג. מסתבר שהקריטריון הרפואי הוא סף המאפשר גישה לטיפול הפריון. לאחר שבני הזוג עמדו בקריטריון זה, עלינו לבחון את שני הקריטריונים הנוספים. במקרים רבים, סביר להניח שהזוג יעמוד בשני הקריטריונים, אולם יש מקרים בהם הזוג יעמוד באחד מהם ואף תיתכן התנגשות בין הקריטריון של המצווה לבין הקריטריון של סיכויי ההצלחה. לדוגמה, זוג מבוגר שהאישה טרם קיים פריה ורביה וזוג צעיר יותר שהאישה קיים פריה ורביה אך האישה טרם קיימה מצוות "לשבת".⁶¹ נראה שבין שני קריטריונים אלו, צריך להינתן משקל לסיבה העיקרית שבגינה המדינה מממנת טיפולי פריון. אם הסיבה היא סיוע למצווה, אזי יש להקדים את הסיוע לאותו זוג שבו המצווה מתקיימת באופן השלם ביותר. אולם אם הסיבה העיקרית היא צורך לאומי, אזי יש להעדיף סיוע למי שיוכל לספק צורך זה בצורה הטובה ביותר.

להעדיף להצילו קודם. ואם כן, מינה במכל שכן לכגון מקרה דנו, שיש להעדיף את ההצלה לאותו שיש לו סיכויים לחיי עולם, על פני אותו שסיכויי ההצלה שלו המה לכל היותר לחיי שעה בלבד".

59. קריטריון זה משתלב היטב עם הנימוק של סיוע בטיפול פריון מטעם של צורך לאומי, שכן ככל שהסיכוי נמוך יותר, כך הסיכוי שההשקעה תיתן מענה לצורך נמוך יותר.

60. ייתכן שגישה זו תוביל גם ללדת בגיל יותר צעיר, משום שזוגות ידעו שדחייה לגיל מאוחר תמנע מהם את סיוע המדינה עבור טיפולי פוריות.

61. ראה לעיל הערה 38 בעניין חיובה של האישה במצווה זו.

סיכום

השאלה אם ע"פ ההלכה המדינה רשאית או חייבת לסייע לאזרחיה במימון טיפולי פוריות, נבחנה משני פנים: סיוע לקיום מצווה, וצורך של המדינה. המסקנה היא שמהפן של סיוע לקיום המצווה, המדינה רשאית, ואולי אף חייבת, לסייע במימון טיפולי פריון במקום שיש בכך מצווה. מהפן של סיוע עקב צורך בעל חשיבות לאומית, הרי שככל ומומחים יאמרו שאכן יש בכך צורך, אזי המדינה רשאית, ואולי אף חייבת לסייע. אולם אם המומחים יאמרו שאין בכך צורך, הרי שלסוברים שאין מצווה בהפריה חוץ גופית, וכן לסוברים שלא ניתן להרחיב את חובת הסיוע מהקהילה למדינה, המדינה אינה רשאית להשקיע משאבים בטיפולי פריון.

בנוגע לקריטריונים שצריכים לעמוד לנגד עיני המחוקק בבואו להקצות משאבים לטיפולי פריון, הנחה מקדמית היא שסיוע יינתן לתא משפחתי המורכב מזוג נשוי של איש ואישה. או-אז, הקריטריון הבסיסי הוא צורך רפואי ולא בעיה חברתית. מאחר שהמשאבים מוגבלים, נראה שההגבלה שקבע המחוקק על סיוע רפואי ללידת שני ילדים עולה יפה עם ההלכה המחייבת בן ובת. קריטריון נוסף הוא העדפה לפי רמת החיוב בפריה ורביה, וקריטריון אחרון הוא סיכוי ההצלחה של הטיפול. קריטריונים אלו נותנים מענה לצורך לאומי ככל שהוא קיים, ויחד עם זאת מתחשבים בפן של סיוע למצווה, וכל זאת תוך שימוש מאוזן במשאבים ציבוריים.

מינוטים

